

העתיד כבר כאן?

דפוס "היוון העתיד" בתרבות הארגונית של צה"ל והשפעתו על תהליכי בניין כוח והפעלתו¹

עם סא"ל ד"ר איתי חימיניס

מבוא

דמותם של המפקדים בצה"ל הושפעה מהשינויים הרחבים שחוותה החברה הישראלית בעשורים האחרונים - ובמוקדם המהפכה הנאו-ליברלית החולפת שהשפיעה על כל היבטי החיים במדינה, ממקרו-כלכלה ועד לרומנטיקה ותרבות פנאי. מאמר זה מבקש להצביע על הקשר בין השפעותיה של מהפכה זו בישראל ובין דפוסי קבלת ההחלטות של הפיקוד הבכיר בצה"ל ביחס לסוגיות מערכתיות, כאלה שמקיפות הן היבטי בניין כוח והן היבטי הפעלת כוח. זה מאמר ראשון בסדרת מאמרים של הכותבים שיעסקו בנושא.

תחת השפעת העידן הנאו-ליברלי וההגמוניה של הכלכלה הפיננסית, הפכה הפרקטיקה המכונה "היוון" (Discounting), המרת תזרים כסף עתידי לסכום כסף מסוים בהווה, לנפוצה בקרב פרטים וארגונים. בדומה לפרקטיקות חשבונאיות נוספות, גם פרקטיקה זו זלגה מהעולם העסקי לעבר תחומי חיים נוספים (Doganova, 2018). כיום אפשר למצוא ארגונים בתחומים שונים ואף גופים ציבוריים העוסקים בהיוון כחלק מתהליך רציונליזציה של קבלת ההחלטות שלהם, מסוגיות של מחקר ופיתוח ועד למכלול היבטי מדיניות ציבורית. עם זאת, לא ניתן להסביר את השימוש הנפוץ בפרקטיקת ההיוון רק כהעדפה נגלת להווה על פני העתיד או רק חשש מוצדק מחוסר וודאות וסיכונים. בעידן הנאו-ליברלי, לפרט יש מגוון כלים לא רק כדי לחשוב על העתיד, אלא גם כדי להגשימו.

דפוס "היוון העתיד" בצה"ל, כלומר ייחוס יכולות צבאיות עתידיות לארגז הכלים המבצעי הנוכחי, מעמיד לשיטתנו הסבר נוסף לשורה של בעיות בצה"ל בשנים האחרונות. דפוס זה, הקשור קשר הדוק לחזון החדשנות שהוכנס לצה"ל, העצים את החשדנות והציניות כלפי תהליכי מודרניזציה טכנולוגיים, הוביל לפערי אמון בין דרגי השדה ביבשה ובין מפקדים וגופים במטכ"ל שהיו מזוהים עם חזון החדשנות,

¹ פורסם במקור ב"מערכות" 503, ספטמבר 2024.

הזין את התופעה הקיימת ממילא של ריצוי רמה ממונה, וייתכן שגם העיב על תהליכי החשיבה של צה"ל בתחומי בניין הכוח והפעלתו. במבט קדימה, הדפוס אף עשוי להקרין לרעה על דימויו של צה"ל בעיני הציבור ונבחרי, משום שהוא מצייר את צה"ל כמי שאינו מודע ליכולותיו האמיתיות או חמור מכך עוסק בסילוף העובדות ומציג בודעין מצג שווא.

הגם שהניתוח המוצג במאמר אינו עוסק ישירות באירועי 7 באוקטובר או במלחמת "חרבות ברזל", הרי שייתכן שהוא יסייע לצה"ל בבואו לעשות "בדק בית" בעקבותיהם, ויניח תשתית עיונית וביקורתית לתהליכי הלמידה והתחקור הנחוצים. המאמר משתייך לקבוצה של פרסומים אשר מצביעים על מגמות עומק תרבותיות או על השורשים הרעיוניים של הפתולוגיות הארגוניות של צה"ל. מבין אלה ראוי לציין את הספר "תנופה ותורפה" שפורסם בהוצאת פרדס בעריכתם של עפרה בן ישי, יגיל לוי ורינת משה. הספר הוא אסופת מאמרים המתמקדים בניתוח חברתי של השתנות האסטרטגיה הצה"לית מאז שנות ה-90. פרקי הספר עוסקים בסוגיות שפעמים רבות מידי נעדרות מהשיח המחקרי אודות צה"ל, למשל הזיקה בין הנעשה בצה"ל לבין מגמות רחבות יותר בישראל (לרבות המהפכה הנאו-ליברלית), או שאינן זוכות לבולטות ראויה, למשל תופעת "המדיאטיזציה" [תיקשורתזציה] של צה"ל. בכתב העת, 'תלם', פרסם רן היילבורן מאמר "בית חרושת לנקודות עיוורון" אשר עסק במקום הדומיננטי של הטכנולוגיה בחשיבה הצבאית הישראלית בעשורים האחרונים. קריאת מאמרו מצביעה על כך שגם אם צה"ל יבחר לעשות התאמות ביחסו לטכנולוגיה, הרי שאחד מהאתגרים המשמעותיים בהם יתקל בהקשר זה הוא המקום המכונן שיש לטכנולוגיה בזהות של משרתיו ובהוויה היום יומית שלהם (היילבורן, 2024). לבסוף, בכתב העת, 'השילוח', עוסק יואב שורק, במאמרו "מתאבדים על נורמליות" בשורשים הרעיוניים, התרבותיים של החתירה הישראלית ובכלל זאת של מערכת הביטחון לפתרון הסדרי או לכל הפחות לניהול של בעיית עזה. הוא מראה כי באופן פרדוקסלי דווקא הגישות המשמרות את האיום בלית ברירה ושנמנעות מהכרעה שלו הן אלה שמאפשרות לישראלים מידה של תפיסה נורמליות ויכולת לקבל את הלגיטימציה של עמיתיהם במערב (שורק, 2024).

הסובייקט הנאו-ליברלי בצה"ל

"הכלכלה היא השיטה, אך המטרה היא לעצב את הנשמה"
(מרגרט תאצ'ר, ראיון לסאנדיי טיימס, 1981).

לעידן הנאו-ליברלי החולף הייתה השפעה טרנספורמטיבית על צה"ל. הן הארגון בכללותו והן הפרטים המרכיבים אותו הפנימו מערכת רעיונית וערכים חדשה, אשר שינתה את דפוסי קבלת ההחלטות ואת מאפייני בניין הכוח והפעלתו. ב-1985 קיבלה ממשלת ישראל צמד החלטות הקשורות קשר הדוק ביניהן והיו למפנה בהיסטוריה הכלכלית והביטחונית של ישראל: ליישם את תכנית החירום

לייצוב המשק ולסגת לרצועת הביטחון של לבנון. אף על פי שהנסיבות הכלכליות של אותן שנים לא היו הסיבה המרכזית לנסיגה, אלא רק האיצו אותה, הן ביטאו מערכת רעיונית הגמונית חדשה בישראל, נאו-ליברלית, שהלכה למעשה הכתיבה את דמותו של צה"ל מאז ועד היום (מאוטר, 2013).

במוקד מערכת רעיונית זו, בדומה לליברליזם הקלסי, ניצב הפרט. הוא האחראי הבלעדי לגורל חייו והוא אמור לתפוס את הצלחותיו ואת כישלונותיו כתוצר של פעילותו האישית בלבד ובמנותק מהקשר רחב יותר, מערכת, חברת, לאומי. הפרט הוא היזם של חייו, הנוטל סיכונים לצורך הגשת שאיפותיו ומילוי צרכיו והוא אחראי בלבד על הטיפוח של עצמו, של "ההון האנושי" שלו. בין רעיונות אלה ובין המערכת הרעיונית שהיינו מצפים לזהות עם צה"ל עולים ניגודים עמוקים:

ראשית, בעוד במודל הנאו-ליברלי מצופה מהפרט להיות "אדם טוב", המתמסר לקידום ענייניו האישיים וענייניהם של הקרובים לו, לצה"ל דרוש "אזרח טוב", הנכון לספוג פגיעה בענייניו לשם מימושם של יעדים קולקטיביים. בד בבד, לפי מודל זה, צה"ל כבר אינו יכול לפעול לפי מערכת הערכית והנורמטיבית הפנימית שלו ("רוח צה"ל" למשל), אלא נדרש, בדומה לארגונים ציבוריים ופרטיים אחרים², להכפיף עצמו לשלטון ההגמוני של מערכת רעיונות המותאמת לכוחות השוק וצרכיו. שנית, תופעת הפיננסיליזציה שעומדת במוקד הסדר הנאו-ליברלי מאפיינת גם את חיי היום-יום של כל האוכלוסייה, החשופה יותר לאי הוודאות ולסיכונים שהמערכת הפיננסית מייצרת (Davis & Sunita, 2015).³ העידן הנאו-ליברלי וההגמוניה של הכלכלה הפיננסית הפכו את הפרט, לרבות המשרת בצה"ל, למשקיע ולהון אנושי בעיני עצמו ובעיני אחרים. הפרט עוסק, בראש ובראשונה, בהערכה העצמית שלו ובהעצמת הערך שלו עצמו. הפרט נדרש להעריך את עצמו ללא הרף ולהקנות לעצמו ערך ללא הרף או לכל הפחות למנוע את שחיקת ערכו. נדרש ממנו להתמקד פחות בהכנסותיו המיידיות מעבודה ויותר בצבירת הון ובקבלה מתמשכת של הערכה על יכולותיו, כישוריו, דימויו ומעמדו (Feher, 2018).

בארגונים שונים, ולרבות בצה"ל, כמו גם בחברה הישראלית בכללותה, העיסוק בעתיד כרוך בדמותו של היזם, של החדשן. עם זאת ייתכן שבפועל קצב החידושים בתחום הצבאי בעולם כולו הואט במאה ה-21 (Vinsel & Russell, 2020; O'Hanlon, 2018). לפיכך יש לראות את העיסוק בחדשנות וביזמות כביטוי נוסף למגמות

² דוגמה בולטת בהקשר זה הינה מוסדות אומנות הנדרשים להפיק יצירות רווחיות או לפרסם ספרים שיוכו לפופולריות ולא לפעול בהתאם לסולם הערכים המקצועי שלהם למה נחשב אומנות איכותית

³ מה היא פיננסיליזציה? "התרחבותה של הפעילות הפיננסית וההתעצמות הכלכלית של המוסדות הפיננסיים... מרכיב יסודי ומכונן של המשטר הנאו-ליברלי... ככל שיחידים ומשקי בית ברחבי העולם נדרשים לנהל סיכונים כלכליים וחברתיים באמצעות מוצרים ושירותים פיננסיים הנרכשים בשוק - ביטוחים, מכשירי חיסכון מסוגים שונים, אשראי לצריכה - כך סיכויי החיים ותנאי החיים שלהם מושפעים יותר מההתפתחויות לטווח קצר ולטווח ארוך בשווקים הפיננסיים ומהאינטרסים שמעצבים את ההתפתחויות האלה. רוזנהק, ז' (2019). "ההתעוררות הגדולה". הזמן הזה, מכון ון-ליר. הטענה אודות ה"פיננסיליזציה" של הכלכלה הינה טענה רווחת ומבוססת בספרות המחקרית. להרחבה בנושא ראו המקור המצוין בגוף המאמר.

החברתיות והתרבותיות הרחבות והמתמשכות. העידן הנאו-ליברלי והחיים תחת ההגמוניה של הכלכלה הפיננסית מחייבים את הפרטים להמציא את עצמם ואת סביבתם מחדש כחלק מהתחרות המתמדת על משאבים, ובכלל זאת דימוי. כלומר הסובייקט הנאו-ליברלי נדרש להיות חדשן וזיס, בכל תחום שהוא, כחלק מהאתוס של "האדם הטוב" וכחלק מהתרבות הארגונית של כל "ארגון מצליח".

העתיד כבר כאן? חדשנות צבאית ו"היוון העתיד" בצה"ל

בשנים האחרונות בלטו כמה נקודות ציון חשובות, החל מגיבוש תפיסת ההפעלה לניצחון, הקמת יחידת הרפאים והעיסוק בחדשנות צבאית בתר"ש תנופה. בכל אחת מנקודות אלה, אפשר להצביע על דפוס "היוון העתיד". כאמור, הבעיה שנוצרה בצה"ל בשל כך הייתה פער רב בין החזון והאמירות ובין ההצטיידות, פיתוח היכולות והפעולות בתרגילים ובמבצעים, בעיקר בכוחות היבשה, אך גם בגופים נוספים. נוצר חוסר אמון בין דרגי השטח ביבשה לגופי המטה המטכ"ליים שעסקו בחדשנות. הקצינים הסדירים נמנעו מלדבר ולכתוב בעניין זה והביעו ביקורתם בעל פה ותוך חשש לקידומם (אבולעפיה, 2004).⁴ נקודות הציון הללו והדפוסים שעלו במסגרתן יפורטו להלן.

תפיסת ההפעלה לניצחון במעגל ראשון. בפתיחתו למסמך תפיסת הניצחון שפורסמה בנובמבר 2020 קבע הרמטכ"ל דאז כי "אסור לנו להיות 'אסירים' של ההווה...". לשם כך הוא הסביר כי על צה"ל להשתנות ולפתח אמצעים ושיטות לחימה חדשים שבמוקדם עקרון הרב ממדיות, בתמרון, במהלומות ובהגנה. כלומר, שילוב סימולטני של עוצמה מרבית בכל ממדי הלחימה. בהתאם, בפרק א' של התפיסה, פרק המסר המרכזי, מוסבר כי מרכיב מרכזי בעוצמה הצבאית שנדרש לבנות לצה"ל הוא טכנולוגי – "חליפה חכמה המבוססת על אמצעי חישה, תקשורת נתונים, טכנולוגיות מידע חדשות, וחיבור כל אלה למגוון חימושים ויכולות תקיפה" (לשכת הרמטכ"ל, נובמבר 2020).

תפיסת ניצחון זו לא נוסחה כתפיסת בניין כוח, אשר ברור לקורא אותה, כי הכתוב נועד להכווין בניין כוח לעתיד (לדוגמה: חיל האוויר 2025; לוחמת היבשה 2020) וגם לא כתפיסה מבצעית מסוימת שאמורה להיות מבוססת על יכולות קיימות. הניסוחים במסמך נועדו לתת תחושה של "הווה מתמשך" – משהו שקורה כעת. דוגמה אחת היא התרגיל המטכ"לי "חודש מלחמה" שתוכנן למאי 2021 (אך נדחה עקב מבצע "שומר החומות"). אחד מיעדי התרגיל היה לבחון היבטים שונים בתפיסת ההפעלה לניצחון, מה שמעיד על כך שיישומה אמור היה להחל זמן קצר לאחר פרסומה. התרגיל נדחה בשנה ונערך במאי 2022 תחת השם "מרכבות האש",

⁴ הבעיה שמתוארת כאן רחבה יותר מהפער בין המצגות שהוצגו בדיונים ומה שדווח בתקשורת ובין המציאות. היא נוגעת להיבט אחד של תופעה רחבה יותר של "ריצוי בכירים", שבאה לידי ביטוי למשל בהיעדר התייחסות ביקורתית מספקת בתוך הצבא לסיכום "שומר החומות", לפיו המבצע היה מוצלח במיוחד, בעוד בהיבטים שונים, כמו פגיעה בפעילי חמאס במנהרות, הוא נכשל.

ויעדיו, מבחינת הטמעת ובחינת תפיסת הניצחון, היו דומים. מרכיב מרכזי בתפיסה היה "מהלומה רב ממדית" הכוללת אש אווירית, יבשתית וימית, תקיפות בסייבר ובספקטרום ופעולות השפעה. זאת, אף על פי שעד למועד התרגיל לא פותחה יכולת חדשה פרט ליכולות האש שהיו קיימות עד אז.

היחידה הרב־ממדית - יחידת "רפאים". היחידה הוקמה במאי 2019 כיחידת ניסוי ליכולות חדשות שצה"ל ביקש לשלב בתוך יחידה אחת. במקור, הכוונה הייתה, כי יכולות ושיטות לחימה חדשות שינוסו ביחידה יוטמעו אחר כך בכל יחידות היבשה של צה"ל. בסוף 2022 אמר הרמטכ"ל: "[...] זה ייעודה לפתח ידע ויכולות ולייצא אותו לכלל הצבא. היחידה ממוקדת אך ורק בפיתוח ידע אבל היא גם לוקחת חלק בפעילות המבצעית, וכפועל יוצא מכך מפתחת את הידע מתוך חיכוך ובאופן רלוונטי" (נאום הפתיחה של הרמטכ"ל בכנס החדשנות המבצעית הבין לאומי, 2022). בפועל הפכה היחידה ליחידה מבצעית שנה בלבד לאחר הקמתה. באוגוסט 2020 דווח, כי היחידה הופעלה לפעילות מבצעית בגבול הצפון (לברס, 2020). שביט ואטיאס-לבובסקי טענו, כי יחידת הרפאים שימשה למיתוג תפיסת ההפעלה לניצחון ולכן תהליכי בניית היחידה החדשה כוסו בתקשורת באינטנסיביות: מסדר ההקמה, הענקת סמל היחידה, סיום שלב בניית הבסיס, החלפת מפקדים ועוד (שביט, ואטיאס-לבובסקי, 2024).

מבצע "שומר החומות" ותר"ש "תנופה". בפקודת היום לצה"ל בסיום מבצע "שומר החומות" כתב הרמטכ"ל כוכבי כי: "[...] מימשנו את תפיסת ההפעלה לניצחון ואת היכולות שפיתחנו ביתר שאת במסגרת תר"ש 'תנופה'" (פקודת יום השל הרמטכ"ל לסיום מבצע "שומר החומות"). בפועל עקב המשבר הפוליטי בישראל, היעדר תקציב מדינה והשלכות מגפת הקורונה, באמצע 2021 יישום תר"ש תנופה בקושי החל (בסיוק, פכט, מינקה, יונה, וגואטה, 2020), לא כל שכן השפעתו על יכולות צה"ל בעת מבצע "שומרי החומות". בפקודת היום גם נכתב כי "לאורך ימי המבצע האויב הופתע פעם אחר פעם בסדרה של מהלומות רב־ממדיות שהוציאו אותו משיווי המשקל ושללו ממנו יכולות ונכסים משמעותיים".

בלי קשר לשאלה האם האויב אכן נפגע כפי שתואר, הפעולה באש לא הייתה שונה בצורה מהותית מאשר במבצעים קודמים. זאת, למעט העובדה שנועדה לתקוף תת קרקע - יכולת ותוכנית שפותחו בשנים הקודמות וללא קשר לתפיסה או לתר"ש. רב ממדיות לא התקיימה בתקיפה אווירית זו, ביחס לתיאור הרעיון שהובא מעלה. היכולות הטכנולוגיות המכוננות (Stand-off-In SOI) הוגדרו כאמצעים בלתי מאוישים בהיקף נרחב שיאתרו את האויב ויפגעו בו מצד אחד מנגד (Stand-off) אבל מצד אחר בתוך (In) שדה הקרב. לצורך הפיתוח הוקמה מעבדה ופלגה שנועדו לאפשר התנסות, תוך קשר קבוע עם מפתחי האמל"ח (נאום הפתיחה של הרמטכ"ל, 2022). במאי 2021 אישר הרמטכ"ל לבצע רכש של להקות רחפנים כבדים בהיקף של עשרות כלים, עבור הפלוגות המתמרנות, למשימות הגנה

והתקפה. כמו כן נכתב כי "לפי הגדרת גורמים במטה הכללי זו הסנונית הראשונה של הרובוטים" (בוחבוט, מאי 2021), ובפועל כמות הפלוגות המתמרנות שקיבלו יכולות אלו הייתה קטנה מאוד.

למרות הבעיות הללו, מעטים בצה"ל הסכימו להביע ביקורת פומבית בנושא. בעוד הפרסומים מחוץ לצבא בנושא "גבול חכם וקטלני" בגבול רצועת עזה דיברו על גבול אוטונומי הסוגר מעגלים בין חיישנים לעמדות ירי ורובוטים, בפועל רק חלקים מוגבלים מרעיון זה מומשו בשטח. בסוף 2021 נכתב כי "באוגדת עזה חשפו את הפרויקט היקר 'גבול חכם וקטלני', שמטרתו לשלב רובוטים שיחליפו חיילים, כדי לצמצם חשיפה שלהם בגבול. אך לדברי קצינים בפיקוד הדרום, הפרויקט כלל לא מתקדם בהתאם לציפיות, ואומרים אף כי 'מי שהעביר תחושה כאילו עוד רגע זה הופך למבצעי טעה והטעה'" (בוחבוט, דצמבר 2021).

הביקורת בתוך צה"ל על הקישור הצמוד בין הווה לעתיד כוחות היבשה הייתה נרחבת יחסית, מדרג המג"ד ועד דרג מפקדי הפיקוד, אך היא לא יצאה לתקשורת, למעט אמירות כלליות (ערוץ 7, 2023).

מבקר צה"ל אלוף (מיל') יצחק בריק כתב בסוף 2021 כי משיחות עם מפקדים זוטרים ובכירים ביחידות הקרביות של צה"ל הוא מזהה כי ההשקעה הגדולה בתר"ש "תנופה" צפויה לרדת לטמיון מכמה סיבות ובהן "בעיות של הטמעת הציד והיכולות להפעילו כתוצאה ממחסור באימונים שהם מאוד יקרים וחוסר יכולת לבצע אימון בסימולטורים המוזילים מאוד את האימון, היות ומרכזי סימולטורים כאלה כלל לא נבנו" (בריק, 2021).

אל"ם (מיל') עמרי שדה, רמ"ט חטיבת ברק וחונך באימון מפקדות גדודים וחטיבות כתב: "על חשבון התקציב לאמצעי אימון, כגון שעות מנוע לרק"ם, תחמושת והקצאת ימי מילואים, צה"ל רוכש אמל"ח בצורה לא מבוקרת אשר נכנס לשירות לאחר תהליך הכשרה קצר ולא איכותי. רכישה מהירה של אמל"ח רב ללא מעטפת הטמעה פוגעת לפיכך בהכשרת הלוחם והמפקד". וכן "בשנים האחרונות בצה"ל הפכו אימוניהן של חטיבות מסוימות למעבדת ניסויים לאמל"ח עתידי. פעולות רבות וחלקים גדולים בתרגיל חטיבתי התמקדו במערכת טכנולוגית חדישה שהגיעה לצורך התרגיל. הלוחמים מוכשרים להפעלתה בהליך מזורז ולא יעיל ולבסוף היא מופעלת על-ידי אנשי החברה המסחרית ואנשי מחלקת אמל"ח הנמצאים שם" (שדה, 2022). בכנס בנושא לוחמת היבשה בסוף 2022 אמר אלוף תמיר ידעי, מפקד זרוע היבשה: "יש לנו נטייה לקחת חצי יכולת ולטעון שהיא יכולת מבצעית [...] בזרוע היבשה, צריך לשאול, עד כמה הטכנולוגיה שאנו מספקים עומדת במציאות בהיבט אחזקת. ביכולת לאמן אנשים, להכשיר אותם לשמר כשירות. לוודא שיש אחזקה ראויה לכל האמצעים ושניתן לתעש אותו ולהביא אותו למסות גדולות. אנחנו לא מדברים על יחידת בוטיק. בסוף, צריך פתרון ארוך טווח. פיתוח טכנולוגיה חדשה לצבא היבשה זה מרתון, לא ספרינט". "אנחנו צריכים לדעת לאזן היטב בין חזון לבין

מציאות, במיוחד כשמדובר בצבא היבשה, משום שכל רעיון או פתרון צריך להיות כזה שיעמוד במאפיינים הייחודיים של צה"ל בכלל ושל צבא היבשה בפרט, לרבות אופי ומשך השירות, גודל היבשה, כוחות המילואים ועוד" (דומבה, 2023). זוהי הביקורת הבהירה ביותר בהקשר "היוון העתיד".

סיכום ומבט קדימה

צה"ל מוכיח במלחמת "חרבות ברזל" כי הוא מכונת מלחמה טכנולוגית משוכללת, שמרכיבה כוללים פלטפורמות צבאיות מתקדמות כמו טנקי מרכבה 4 עם מעיל רוח⁵ ונמ"רים;⁶ כמו גם תהליכים מבצעיים יעילים כגון תהליכי סיוע אווירי צמוד והזרמת מידע מודיעיני לכוחות במסגרת לוחמ"ם.

צה"ל צריך להתחדש ולהשתנות כל העת, כדי להתמודד עם השתנות יריביו ולמצות באופן מיטבי אפשרויות חדשות העומדות לרשותו, בעיקר בעולם הטכנולוגי, בוודאי בעידן הנוכחי של "מהפכה תעשייתית 4.0". הצעתנו היא, כי צה"ל לא יוותר על זהותו הארגונית כגוף המתאפיין גם ביזמות ובחדשנות, אבל יעשה מאמץ גדול יותר על מנת להבטיח שהתוצרים של היוזמות הללו יהיו מערכות לחימה בנות קיימא בהיקפים רחבים שהשפעתם בשדה הקרב ניכרת גם במלחמות עצימות וממושכות. בעתיד צה"ל יצטרך להפריד הפרדה ברורה בין יכולותיו בזמן נתון ותוכניות מלחמה המבוססות עליהן ובין תפיסות בניין כוח המכוונות לעתיד, אשר מימושן אורך שנים. כחלק מכך, עליו להיפרד מדפוס "היוון העתיד" על נזקיו השונים.

⁵ בניין כוח שהוא פועל יוצא של לקחים בעקבות מלחמת לבנון השנייה.

⁶ בניין כוח שהוא פועל יוצא של לקחים בעקבות מלחמת לבנון השנייה ואשר הוא בעקבות מבצע "צוק איתן".

רשימת המקורות

- אבולעפיה, אמיר (2004). "האומץ להביע דעה עצמאית". **מערכות** 433, עמ' 21-27.
- בוחבוט, אמיר (8 במאי 2021). הוא ממקימי צבא הרובוטים של צה"ל. עכשיו הוא יהיה זה שיפעיל אותו. **וואלה**.
- בוחבוט, אמיר (28 בדצמבר 2021). צה"ל התגאה בפרויקט הרובוטים בעזה. מאז הוא תקוע ורצוף קשיים. **וואלה**.
- בסיוק, עודד, פכט, איל, מינקא, הדס, יונה, חיים וגואטה, א' (אוקטובר 2020). מעצבים עשור - מתכננים תר"ש - מה נשתנה ב'תנופה'? **בין הקטבים** 28-30, עמ' 257-270.
- בריק, יצחק (26 בדצמבר 2021). האמת המרה - האם צה"ל בדרך לאסון? **מידה**.
- דומבה, עמי רוחקס (1 בינואר 2023). מרעיון לטכנולוגיה מבצעית בזרוע היבשה - עשר שנים. לכל הפחות. *Israel Defense*.
- לבריס, טל (6 באוגוסט 2020). בעקבות המתיחות: היחידה המיוחדת "רפאים" הוקפצה לגבול לבנון. **מעריב**.
- לשכת הרמטכ"ל (נובמבר 2020). **תפיסת ההפעלה לניצחון**. צה"ל. מסמך פנימי בצה"ל.
- מאוטנר, מנחם (2013) פתח-דבר: ליברליזם בישראל - "האדם הטוב", "האזרח הרע" והשגשוג האישי והחברתי. **עיני משפט** 36 (1-2), עמ' 7-79.
- נאום הפתיחה של הרמטכ"ל בכנס החדשנות המבצעית הבין לאומי (12 בדצמבר 2022). על הטרנספורמציה הצבאית של צה"ל. **אתר המכללה הביטחונית לחדשנות, יזמות והשתנות**.
- ערוץ 7 (8 בינואר 2023). קצין בכיר נגד אביב כוכבי: "תוכנית הרמטכ"ל פוגעת בכוחות היבשה". **ערוץ 7**.
- **פקודת יום של הרמטכ"ל לסיום מבצע "שומר החומות"**.
- שביט, מיכל ואטיאס-לבובסקי, לורנה (2024). מדיאטציה של צה"ל: הקמפיין התקשורתי לתפיסת ההפעלה לניצחון. בתוך: בין ישי, עפרה, לוי, יגיל, ומשה, רינת. **תנופה ותורפה: קריאות חברתיות בדוקטרינה הצבאית של ישראל**. פרדס הוצאה לאור, עמ' 267-298.
- שדה, עמרי (19 בדצמבר 2022). בין מעילים ורוח: על האיוון בין פיתוחים טכנולוגיים ופיתוח מיומנות ורוח לחימה. **מערכות** 495, עמ' 30-35.
- תאצ'ר, מרגרט (מאי 1981). ריאיון לסאנדי טיימס.
- Davis, J. F. & Suntae, K. (2015), Financialization of the Economy, *Annual Review of Sociology* 41:1, 203-221.
- Doganova, L. (2018). Discounting the future: A political technology, *economic sociology the European electronic newsletter*, ISSN 1871-3351, Max Planck Institute for the Study of Societies (MPIfG), Cologne, Vol. 19, Iss. 2, pp. 4-9.
- Feher, M. (2018). *Rated Agency: Investee Politics in a Speculative Age*. NY: Zone Book.
- O'Hanlon, M. E. (2018, September 11). A retrospective on the so-called revolution in military affairs, 2000-2020. Brookings.
- Vinsel, L. & Russell, A. L. (2020). *The innovation delusion*. Currency.